

پیشگفتار

مسئولیت مدنی یکی از بخشهای مهم حقوق مدنی است که در عصر جدید اهمیت روزافزونی یافته و توجه ویژه دانشمندان حقوق و دادرسان و قانونگذاران کشورهای پیشرفته را به خود جلب کرده است و حتی گرایش به آن دارد که یک رشته مستقل حقوقی به شمار آید. کتابهای بسیار در این زمینه، مقالات فراوان با تجزیه و تحلیل مسائل مختلف مسئولیت مدنی، طرح دعاوی انبوه درباره این موضوع و صدور آراء بسیار دادگاهها در این باب، دلیل بر آن است که این موضوع در عصر جدید اهمیت فوق العاده و پویایی خاصی یافته و از موضوعات حقوقی مهم و مورد ابتلای دنیای امروز است.

در این زمینه چه بسا قانونگذار، حتی در کشورهای حقوق نوشته (رومی، ژرمنی)، نقش درجه اول را ایفا نمی کند؛ زیرا تحولات به اندازه ای سریع است که نظام قانون گذاری با پیچ و خمهایی که دارد، نمی تواند پاسخگوی سریع مسائل روز باشد. از این رو دادگاهها، البته با هدایت علمای حقوق، نقش سازنده ای را ایفا می کنند و با توجه به نیازهای اجتماعی به چاره جویی می پردازند و قواعد جدیدی را پدید می آورند که گاهی قانونگذار، آنها را تأیید و تثبیت و به صورت مواد قانونی تدوین می کند. مثلاً در قانون مدنی فرانسه فقط ۵ ماده (مواد ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶) درباره مسئولیت مدنی دیده می شود؛ ولی رویه قضایی با رهنمود استادان حقوق و زیر پوشش تفسیر قانون، طی دو قرن اخیر، این قواعد را تکمیل و با نیازهای زمان هماهنگ کرده و از حقوق مسئولیت مدنی فرانسه یک حقوق جالب، پیشرفته، منسجم و مبتنی بر عقل و مبانی علمی پدید آورده که پاسخگوی نیازهای عصر جدید و قابل بهره برداری کشورهای دیگر است. قابل ذکر است که گسترش مسئولیت مدنی و مباحث آن صرفاً یک تفنن و کنجکاوی علمی نیست، بلکه زائیده افزایش فوق العاده زیانهای ناشی از ماشینیزم و از جمله وسایل نقلیه موتوری است که از قرن نوزدهم در کشورهای توسعه یافته روی داده و سپس گریبانگیر کشورهای در حال توسعه شده است.

در ایران متأسفانه قوانین ما در این خصوص پراکنده و ناقص و ناهماهنگ است. بخشی از قواعد مسئولیت مدنی در قانون مدنی آمده که ریشه فقهی و سنتی دارد. سپس در سال ۱۳۳۹ قانون مسئولیت مدنی به تصویب رسیده که مقررات قانون مدنی را تکمیل کرده و قواعدی با الهام از حقوق غربی آورده که برخی از آنها، در عمل، چنان که باید، اجرا نمی شود و برخی دیگر به بازنگری نیاز دارد. افزون بر قوانین یاد شده، قانون مجازات اسلامی موادی درباره مسئولیت مدنی دارد. این مواد نیز از فقه اقتباس شده و علاوه بر اینکه مبانی نظری بعضی از آنها روشن نیست، بین مواد مزبور از یک سو و بین مواد قانون مدنی و قانون مسئولیت مدنی نیز هماهنگی کافی دیده نمی شود. علاوه بر قوانین مذکور، مقررات ویژه ای هم در این زمینه وضع شده که از مهم ترین آنها قانون اصلاح قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی مصوب ۱۳۸۷ است که مبانی متفاوتی را برگزیده و استثنائات قابل توجهی را بر قواعد عمومی وارد کرده است.

خوشبختانه، استادان حقوق و دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری در سالهای اخیر، به رغم نارسایی و پراکندگی مقررات، توجه بیشتری به مسائل مسئولیت مدنی نشان داده‌اند و کتابها و رساله‌های سودمندی در این زمینه به رشته تحریر درآورده و مقاله‌های ارزشمندی منتشر کرده‌اند، هر چند که هنوز جای کار در این زمینه باقی است و دکترین و رویه قضایی ما در تحول این رشته و رفع مشکلات موجود نقش سازنده‌ای را که می‌تواند داشته باشند ایفا نکرده‌اند و حتی بسیاری از حقوق‌دانان ما مبانی و اطلاعات کافی برای پاسخگویی به این مسائل ندارند.

با توجه به نکات فوق و به منظور تسهیل آموزش حقوق مسئولیت مدنی، مؤلفان، پس از سالها تدریس و تحقیق در این خصوص، بر آن شدند که کتاب تازه‌ای برای استفاده دانشجویان کارشناسی حقوق (درس حقوق مدنی ۴) تألیف کنند که شاید دیگر حقوق‌دانان را نیز به کار آید.

این کتاب که در ۵ فصل مربوط به الزامات خارج از قرارداد (ایفای ناروا، اداره مال غیر، غصب، استیفاء از عمل غیر یا مال غیر و مسئولیت مدنی به معنی خاص) تدوین شده دارای ویژگیهایی چند است:

۱. در مباحث مسئولیت مدنی به ذکر و شرح مقررات و مواد قانونی بسنده نشده، بلکه مبانی و نظریه‌های علمی مورد بررسی قرار گرفته و سعی شده است با تفسیری معقول بین مقررات پراکنده پیوند علمی و انسجام و هماهنگی ایجاد شود و نظامی منطقی و منسجم و مبتنی بر پایه‌های علمی و سازگار با نیازهای اجتماعی از حقوق مسئولیت مدنی ایران ارائه شود. در ضمن مقررات نامناسب و ناهماهنگ مورد نقد علمی قرار گرفته و اصلاح آنها پیشنهاد شده است.

۲. منبع اصلی مطالعه، در این کتاب، علاوه بر قوانین موضوعه، فقه امامیه است، هر چند که از حقوق خارجی، به ویژه حقوق فرانسه، نیز که برای پاسخگویی به بسیاری از مسائل جدید کارساز است بهره گرفته‌ایم؛ زیرا بر این باوریم که برخورداری از حقوق خارجی و تطبیقی، برای تکمیل و رفع کمبودهای حقوق داخلی، البته با حفظ اصول و مبانی اعتقادی و فرهنگ سنتی، سودمند، بلکه لازم است.

۳. در مسائل اختلافی - که در این باب فراوان است - به نظرهای مختلف اشاره و نظر برگزیده خود را نیز با استدلال بیان کرده‌ایم، تا دانشجویان حقوق بتوانند، با آگاهی از اختلاف نظرها و تحلیل علمی و دقت و تعمق، نظر قوی‌تر را انتخاب کنند.

۴. کوشش شده است عبارات ساده و گویا و در عین حال، مطالب مستند و مستدل باشد. از این رو در عین سادگی عبارات، از اصطلاحات و تعبیرات و شیوه نگارش علمی و روش تحلیلی استفاده شده است.

۵. کتاب مشتمل بر پاورقیهای متعدد است که برخی از آنها منابعی است که مورد استفاده واقع شده و برخی مشتمل بر نقد و اشاره به نظریه‌ها یا توضیحاتی است که ذکر آنها در متن با توجه به برنامه درسی کارشناسی و ساعات محدود تدریس مناسب نمی‌نموده است.

۶. هر مطلب عنوان و شماره دارد. وجود فهرستهای متعدد، استفاده از مطالب یا منابع را تسهیل می‌کند.

۷. در عنوان کتاب، مسئولیت مدنی به معنی عام به کار رفته که مترادف با الزامات خارج از قرارداد یا ضمان قهری است، لیکن باید یادآور شد که مسئولیت مدنی به معنی خاص که مهم‌ترین فصل کتاب را تشکیل می‌دهد فقط شامل مباحث اتلاف و تسبیب است و به دیگر سخن دربرگیرنده اصول و قواعد مسئولیت ناشی از

عمل نامشروع زیان آور است، به استثنای غصب که تابع نظام ویژه‌ای است. امید است این کتاب گامی سودمند و مؤثر در راه تسهیل آموزش درس مسئولیت مدنی باشد و علاقه و توجه دانشجویان حقوق و دیگر حقوق دانان را به این موضوع مهم افزایش دهد. البته انتقادات و اظهارنظرهای استادان حقوق و اهل فن و دانشجویان گرامی را با کمال خوشوقتی می‌پذیریم و آنها را در رفع کمبودها و اشکالات کار مؤثر می‌دانیم.

از مسئولان دانشمند «سمت» که در چاپ و انتشار کتاب در کوتاه‌ترین مدت ممکن اهتمام ورزیده‌اند صمیمانه سپاسگزاریم.

دکتر سید حسین صفایی

.....

دکتر حبیب‌الله رحیمی